

МЕСТО И УЛОГА СТРАТЕГИЈЕ У КЛАУЗЕВИЦЕВОМ КОНЦЕПТУ ДУАЛНЕ ПРИРОДЕ РАТА

Милинко С. Врачар¹

Достављен: 03.03.2025.

Језик рада: Српски

Кориговано: 23.03. и 07.04.2025.

Тип рада: Прегледни рад

Прихваћен: 17.04.2025.

DOI број: 10.5937/vojdela2501063V

Последњих деценија трансформација рата представља једно од важнијих проблемских питања стратешких студија, посебно у контексту промене начина вођења рата. Како би објаснили настале промене теоретичари дисциплине углавном користе Клаузевицев концепт дуалне природе рата као аналитички модел. Овим концептом указује се на сталну и непроменљиву природу рата, својствену сваком сукобу, а истовремено и на његову променљиву природу, која се назива карактером рата. Приликом анализе трансформације рата и ратоводства, теоретичари најчешће посматрају стратегију као променљиву карактеристику рата, повезану са његовим карактером. При томе неоправдано запостављају чињеницу да је стратегија уједно и део његове непроменљиве природе. Чак и када се стратегија разматра као део карактера рата, често изостаје детаљније објашњење шта је чини променљивом величином, односно који фактори утичу на њене промене. Стога предмет истраживања у раду представља стратегија као саставни део природе и карактера рата, док научни циљ чини дескрипција елемената унутрашње и спољашње структуре рата, као и експланација њихових интеракција, јер се њима одређује место и улога стратегије у оквиру дуалне природе рата.

Кључне речи: *Клаузевиц, рат, стратегија, природа рата, карактер рата.*

¹ Универзитет одбране у Београду, Институт за стратегијска истраживања, Београд, Република Србија, E-mail: milinko.vracar@mod.gov.rs, <https://orcid.org/0000-0002-2851-1043>.

Увод

У свом делу *О рату* пруски генерал и теоретичар из доба Наполеона Карл фон Клаузевиц (Carl von Clausewitz), развио је теорију дуалне природе рата. Овом теоријом указао је на сталне и непроменљиве карактеристике рата, својствене сваком рату, али и на његове променљиве карактеристике, које сваки рат чине јединственим. У литератури савремених стратешких студија ове две различите, али блиско повезане одлике рата разматрају се кроз концепт природе и карактера рата. Иако је Клаузевиц ову теорију формулисао пре скоро два века, питања природе и карактера рата поново се налазе у фокусу стратешких студија, пре свега због настојања да се објасне значајне промене у вођењу ратова током последњих неколико деценија. Како је пажња истраживача углавном усмерена ка трансформацији начина вођења рата, све је израженија потреба за детаљнијим разматрањем места и улоге стратегије у оквиру дуалне природе рата. Стога је повратак Клаузевицевом теоријском наслеђу неминован. Систематском анализом рата он је успео да идентификује научне законе који одређују његову суштину, а на којима је изградио своју теорију рата и стратегије. Управо та научна заснованост његове теорије пружа јој ванвременску аналитичку вредност. Наиме, она омогућава разумевање стратегије као универзалне одлике рата, што је чини делом његове непроменљиве природе, али истовремено и као карактеристике његовог карактера, који се мења услед сложених унутрашњих и спољашњих процеса.

Клаузевицево војноцентрично схватање стратегије

За Клаузевица је „стратегија учење о употреби битака за постизање ратног циља” (Клаузевиц, 1951: 92), те основни мото његове стратешке мисли гласи – „победити противника у бици, на бојном пољу” (Врачар, 2017: 297–298). Могло би се закључити да је Клаузевицева стратешка мисао по својој природи војноцентрична. Темељи се на разумевању рата као крвавог акта силе који се отелотворује кроз граматику ‘метака и чаура’ и Клаузевицевом уверењу да војна надмоћ представља први принцип стратегије (Клаузевиц, 1951: 157).

Према Клаузевицу, кључни предуслов за наметање политичке воље противнику, што он сматра сврхом рата, представља војна победа. Остварење те сврхе, како истиче, могуће је искључиво уколико је противничка држава војно поражена, што подразумева уништење или онеспособљавање њених оружаних снага до мере у којој више нису у стању да наставе борбу. Посебан значај Клаузевиц придаје територији противника, наглашавајући да је њено заузимање пожељно, јер у супротном постоји могућност да се на њој формирају нове оружане снаге способне за наставак ратних дејстава. С обзиром на то да оружане снаге представљају примарни инструмент одбране државе, логика ратног процеса диктира прво њихово неутралисање, након чега следи заузимање територије. Ипак,

Клаузевиц напомиње да освајање територије противника, било делимично или у потпуности, није увек неопходно. Управо из тог разлога онеспособљавање или уништење противничких оружаних снага остаје примарни акт у постизању војне победе, док се заузимање територије спроводи у оној мери у којој је потребно за осигурање тог успеха. Остварењем ова два међусобно повезана циља, а нужно првог, стварају се услови за постизање ратног циља. То подразумева прихватање мира од владе противничке државе и њених савезника, као и потчињавање њеног становништва политичкој вољи супротне стране (Клаузевиц, 1951: 5–6, 42, 57, 157).

Постизање војне победе, према Клаузевицу, остварује се тријумфом у главној или одлучујућој бици. Управо тај тренутак представља кључну тачку у току ратног процеса, ка којој конвергирају све претходне битке. У главној бици сви споредни циљеви рата интегришу се у главни циљ, а борба за његово остварење води се уз потпуно напрезање расположивих снага. Концепт одлучујуће победе Клаузевиц темељи на схватању рата као континуираног процеса. Победа, према његовој интерпретацији, не представља искључиво резултат једне велике битке, већ кумулативни ефекат бројних маневара, операција и војних акција које постепено воде ка тријумфу. Главна битка, као тежиште рата, означава тачку у којој се остварује одлучујућа победа, а она се постиже уништењем или онеспособљавањем главнине оружаних снага противника. Противник се, услед уништења или онеспособљавања свог кључног борбеног потенцијала, доводи у стање дезорганизације, чиме се урушава његов целокупни војно-политички систем. Основни центар гравитације противника, како Клаузевиц истиче, налази се управо у његовим оружаним снагама, а његово неутралисање представља предуслов за коначан исход рата. Тај процес доводи до промене политичке воље поражене стране и омогућава наметање сопствених услова мира. Другачије речено, победа у главној бици, која подразумева заузимање или уништење противничког центра гравитације, односно тежишта његове снаге, резултира коначном победом у рату, која се потврђује мировним споразумом (Клаузевиц, 1951: 204–208).

На темељу војноцентричног разумевања рата Клаузевиц изводи низ војних принципа ратовања, који укључују лукавство, смелост, економију снага, надмоћност, моралну величину, изненађење и друге факторе. Ипак, као кључни закључак издваја уверење да је за победу над противником неопходна снага која је надмоћнија од његове (Клаузевиц, 1951: 5–6, 41, 42, 157, 521). Иако наглашава значај талента војсковође, ратничких врлина војске, њеног наоружања, морала, увежбаности и организације, Клаузевиц сматра да се кључни фактор у постизању победе у рату налази у војној надмоћи. Он овај концепт разматра превасходно кроз призму бројчане доминације над противником, што, према његовој анализи претходних ратова, представља први принцип стратегије. Према његовом становишту, у „рат је неопходно кренути са што бројнијом војском, јер чак и најдаровитији војсковођа има веома мале изгледе за победу над двоструко надмоћнијим непријатељем” (Клаузевиц, 1951: 157).

Клаузевицев концепт природе рата

Војноцентрични поглед на рат и стратегију суштински разликује Клаузевица од Сун Цуа (Sun Tzu), зачетника теорије стратешких мисли, који сматра да „у рату није увек корисно бити јачи од противника, као и да се највеће умеће стра-тега не налази у добијању битака, већ у победи без борбе” (Су, 2016: 44, 121). У постхладноратовском периоду такво мишљење заступа значајан број теорети-чара стратешких студија и студија безбедности, због чега оспоравају валидност Клаузевицеве теорије у објашњењу савремених ратова (Lind, 1989). Поред тога, Клаузевицу се замера што је, поред војноцентричне, развио и државоцентричну теорију рата, која се такође показује невалидном. „Поједини аутори сматрају да живимо у пост-Клаузевицевском добу, те да рат више није подухват који углав-ном спроводе владе са својим војскама, и у име својих друштава. Улога државе, како кажу, пролази кроз период деклинације, тако да већину савремених ратова воде недржавни субјекти за сврхе које нису погодне за анализу националног ин-тереса” (Kreveld, 2010; Kaldor, 2005).

Међутим, традиционалисти, иначе верне апологете Клаузевицеве теоријске мисли, сматрају да је он понајвише помињан, али понајмање схваћен теорети-чар рата. Зато наводе да су његова размишљања често погрешно интерпрети-рана. За разлику од његових критичара, традиционалисти попут Питера Перета (Peter Paret) и Рејмона Арона (Raymond Aron) сматрају да је „Клаузевиц фило-зоф рата, а да његова мисао одражава суштинску теорију о ванвременским ас-пектима рата” (Clausewitz, 1976: 4; Aron, 2022). Напросто треба разумети да у времену Наполеонових ратова, када је Клаузевиц развијао своју теорију, рат није имао степен сложености који га карактерише данас. Државе су углавном биле примарни актери сукоба, а борбе су се одвијале на бојном пољу, уз јасно дефи-нисане оружане снаге. Примена оружане силе имала је неприкосновени аутори-тет у односу на друга средства која су се користила у ратовању. Стога уместо да се Клаузевицева мисао оцењује искључиво на основу описа карактера ратова његовог доба или раније, потребно је фокусирати се на његов теоријски оквир који објашњава дуалну природу рата. Као такав он је валидан не само за разуме-вање и тумачење традиционалних међудржавних ратова већ се може применити и за анализу тзв. нових ратова.

Ванвременска валидност Клаузевицеве теоријске мисли садржана је запра-во у томе што се темељи на законима рата. Његово дело *О рату*, написано почетком 19. века, сматра се „правом феноменологијом рата, теоријском сту-дијом насталом применом већ развијених научних метода” (Echevarria, 2007: 22). Кроз систематску анализу Клаузевиц је дошао до спознаје научних закона рата који омогућавају разумевање његове природе. Међутим, важно је разумети, тра-гање за спознајом закона рата за Клаузевица није био циљ сам по себи. Они су му послужили као научно-теоријска основа на којој је изградио своју стратешку мисао, односно теорију победе. Тиме је Клаузевиц направио „револуционарни отклон од аритметичких и геометријских концептуализација ратоводства присут-них у делима Себастијана Вобана (Sébastien Le Prestre de Vauban), Дитриха фон Билова (Heinrich Freiherr von Bülow) и Хенрија Лојда (Henry H. E. Lloyd), као и

његовог савременика, швајцарског генерала и теоретичара Антоана Жоминија (Antoine Henri de Jomini)" (Waldman, 2012: 345-374). Управо тај отклон чини „Клаузевицеву стратешку мисао класичном, а њега суштински другачијим теоретичарем од других" (Клаузевиц, 1951: 31-32). Зато његово дело О рату Колин Греј (Colin S. Gray) описује „теоријским оквиром погодним за разумевање свих стратешких феномена, све до данашњих дана" (Gray, 2007: 15, 280-281).

Дакле, кључни аспект Клаузевицевог схватања рата, кроз који сазнаје његове законе, јесте дуалност природе рата. Она не подразумева бинарну класификацију рата на неограничене или ограничене, државне или унутрашње, већ потиче из немачке филозофске традиције која појаве схвата као објективне и субјективне. Како наводи Ечеварија (Antulio J. Echevarria), „подстакнут Хегеловом дијалектиком, Клаузевиц разматра природу рата управо на тај начин, објашњавајући је као објективну и субјективну" (Echevarria, 2003: 7; Echevarria, 2009: 22-25). У савременој литератури стратешких студија ове две различите, али тесно повезане и интерактивне природе, данас се тумаче на нешто другачији начин. Колин Греј наводи да се „објективна природа рата једноставно схвата као његова природа, док се субјективна природа односи на његов карактер" (Gray, 2007: 25). У том контексту под природом рата подразумевају се све његове непроменљиве и трајне карактеристике, које су као такве универзалне за све ратове. Насупрот томе, карактер рата чине све оне његове променљиве карактеристике које сваки рат понаособ чине јединственим.

Концепт чудноватог тројства

Клаузевицево разумевање природе рата заснива се на комплексној и вишеслојној концептуализацији. Наиме, он анализира природу рата кроз различите концепте, као што су чудновато тројство, клима рата, трење, логика и граматика рата итд. Међутим, кључно место из кога произилази његово разумевање природе рата налази се у концепту чудноватог тројства. Овај концепт, који „повезује све његове идеје о рату и стратегији у једну смислену целину" (Bassford, 2007: 75), Томас Валдман (Thomas Waldman) назива „апотеозом Клаузевицевог теоретисања" (Waldman, 2009: 9) – „он се заснива на Клаузевицевом уверењу да рат покрећу и обликују три доминантне тежње: мржња и непријатељство, игра вероватноће и шансе, као и тежња субординације рата политичкој сврси" (Клаузевиц, 1951: 55).

Наведене тежње чине примарно тројство рата. Друго тројство, названо и друштвеним, односи на народ, владу и војску, као друштвених субјеката којима Клаузевиц приписује сваку од наведених тежњи. Он наглашава да „прва од три тежње припада углавном народу, друга је понајвише везана за војсковођу и његову војску, док трећа понајвише припада влади. Страсти које се распламсавају у рату, према Клаузевицу, морају већ бити присутне у самом народу; обим који ће добити храброст и таленат у царству вероватноће и шансе зависи од особина војсковође и војске, док политичке намере припадају искључиво влади" (Клаузевиц, 1951: 55).

Тежња мржње и непријатељства тумачи се као ирационална, јер проистиче из страсти и слепог инстинктивног нагона (Villacres et al., 1995: 13). Зато ову тежњу Клаузевиц углавном додељује народу, или, данашњим речником речено, нацији и друштву. Она има корене у вредностима, емоцијама, хтењима, потребама и мотивима које друштво или нација улаже у рат. Поред мржње и непријатељства, које је Клаузевиц посебно истицао, вредности и емоције могу обухватити храброст, патриотизам, анксиозност, страх, потом песимизам, оптимизам, жељу за осветом, тугу, равнодушност, али и емпатију која се исказује према противнику. Резултанта наведених и других вредности и емоција једног друштва у рату обликује његову вољу за борбом, односно повећава или умањује спремност друштва да поднесе жртву у име постављеног политичког циља. Стога, из перспективе подршке или противљења ратним циљевима државе, друштво се сматра основом за одржавање рата. С обзиром на чињеницу да је повезана с вољом за борбом, ова тежња се може схватити и као морална.

Слика 1 – Клаузевицева дуална природа рата

Игра вероватноће и шансе је најкомплекснија тежња Клаузевицевог чудноватог тројства. С обзиром на то да се везује за појаве које нису производ људског размишљања или намере у рату, тумачи се као нерационална (Villacres et al., 1995: 13). Клаузевиц анализира ове појаве кроз концепте трења и климе рата, напомињући елементе средине одвијања рата који отежавају деловање војске, али и оне елементе који могу повољно утицати на њену ефективност (Клаузевиц, 1951: 55). Присуство ових елемената захтева од војсковође посебне квалитете

за успешно вођење рата, нарочито вештину да избегне негативне утицаје трења, али и да искористи повољне прилике, то јест шансе, које се јављају у динамичној и сложеној средини овијања рата. У том контексту Клаузевиц објашњава вештину војсковође као креативност или слободу деловања духа. Зато наведену тежњу углавном приписује војсци, односно стратеги кога назива ратним генијем (Клаузевиц, 1951: 66–80). С обзиром на то да је везана за војску, њена средства, као и за промишљање стратега о начину њихове примене у условима повољних и неповољних прилика, ова тежња се може тумачити и као инструментална.

Тежња субординације поприлично је једноставна за разумевање. Она се тумачи као рационална јер проистиче из подређености рата политичкој сврси. Рационалност ове тежње огледа се у томе што рат није насумична, себи довољна активност, већ сврсисходна делатност, при чему се сврха рата утврђује политичким разлогом (Villacres et al., 1995: 13). Стога ову тежњу, која се често назива и разлогом рата, Клаузевиц понајвише приписује политичком руководству државе, односно влади (Villacres et al., 1995: 9-19). Кроз њу се разматрају политички циљеви које држава, на основу сопствених интереса, дефинише у рату. Политички циљеви државе, односно њени интереси, одређују начин на који се рат води. Тако ова тежња у чудноватом тројству игра улогу усмеравајућег и контролишућег елемента. С обзиром на то да је усмерена на политичку сврху рата, она се може описати као политичка.

Како сам Клаузевиц истиче, ниједна од тежњи у тројству не може се потпуно приписати једном од субјеката друштва. Иако понајвише припада народу, морална тежња присутна је и у политичком руководству, као и код војске, где се њена мотивација разматра као борбени морал. Инструментална тежња, која указује промишљање како користити војску у рату, највише је везана за војсковођу и његову вештину. Међутим, као таква, ова тежња је снажно присутна и у политичком руководству, јер оно улаже интелектуални напор за управљање целокупним ратним процесом. Политичка тежња, иако понајвише везана за политичко руководство, истовремено представља кључну смерницу којом се војсковођа, то јест стратег, користи током употребе војске на бојном пољу.

Иако је Клаузевиц за опис тројства користио реч 'чудновато' (wunderliche), у теорији стратешких студија многи аутори користе реч 'парадоксално'. Ту реч, без њеног додатног објашњења, у употребу су увели Мајкл Хауард (Michael Howard) и Питер Парет (Clausewitz, 1976: 89). Аутори који су покушали да објасне њено значење сматрали су да се парадоксалност тројства налази у тензији која влада у интеракцији његових компоненти, а која рат чини контрадикторним и непредвидивим. Наиме, иако политичка сврха настоји да контролише рат, непредвидива природа војног ангажмана и емоционална компонента народа могу ометати политичку сврху рата. То доводи до ситуације у којој рат, као рационална тежња, постаје ирационалан и неконтролисан. У том контексту Брајан Кол (Brayan Cole) наглашава да „парадоксалност тројства произлази из чињенице да рат, као рационалну тежњу, истовремено покрећу и обликују и остале две тежње, те њиховим деловањем примат политике може бити превазиђен, чиме тројство рата постаје парадоксално” (Cole, 2020: 43).

Интеракција тежњи чудноватог тројства

Иако стално присутне у рату, Клаузевиц истиче да су тежње величине скло-не промени интензитета. Разлог томе може се пронаћи у њиховој интеракцији. Кроз интеракцију политичке и инструменталне тежње може се размотрити како политичка сврха утиче на деловање војске и обратно. Наиме, ратна дешавања одвијају се према одређеним начелима и принципима који се могу поделити у две категорије: логику и граматику рата. „Логика указује на основни разлог вођења рата, представљајући скуп политичких императива и принципа који усмеравају односе између зараћених страна, као и однос између политичке сврхе и војних дејстава. Војска такође делује и у складу са војним, односно оперативним принципима, који чине граматику рата и односе се на практични аспект његовог извођења на бојном пољу” (Echevarria, 2011: 4-5).

Релација логике и граматике рата заснована је на динамичној интеракцији политичких и војних принципа ратоводства. Логика, у овом контексту, утиче на граматику рата тако што дефинише концептуална ограничења у деловању војске. Она је артикулисана кроз ратни циљ, чија величина и значај могу ограничити или проширити начине деловања војске у складу са војним принципима. То подразумева и промену интензитета примене силе, јер подређеност силе политичком циљу одређује степен њене примене, прилагођавајући га величини тог циља. Што је политички циљ значајнији, већи ће бити напори војске и интензитет употребе насиља. С друге стране, граматика рата утиче на логику тако што пружа јасну представу о томе шта се у складу са политичким циљем може остварити применом силе и по коју цену. Политички или ратни циљ, дакле, не сме бити ограничен само на апстрактне политичке принципе, већ се мора прилагодити условима бојишта који обликују војне принципе. На тај начин граматика рата може кориговати логику рата и изменити политички циљ.

Деловање моралне на политичку тежњу може се анализирати кроз подршку друштва ратној намери политичког руководства. Емоције, као и вредности које преовлађују унутар једног друштва, попут оптимизма, патриотизма, свакако и непријатељства, мржње или жеље за осветом, могу представљати основу већој подршци ратној намери политичког руководства. С друге стране, емоције попут анксиозности, страха или емпатије према противнику могу постићи потпуно супротан ефекат. Деловањем на инструменталну тежњу, наведене емоције могу довести до погрешних политичких и војних одлука, што у крајњем може утицати на умањење ефективности примене оружане силе.

У екстремним случајевима пренаглашене емоције мржње и непријатељства могу приближити рат свом апсолутном облику. Како Клаузевиц истиче, „апсолутни рат представља тоталну борбу у којој обе стране користе све расположиве ресурсе како би уништиле противника, без обзира на цену. У таквом рату не постоји принцип умерености. Сукоб сила у апсолутном рату препуштен је сам себи, и оне се упињу до своје крајности” (Клаузевиц, 1951: 42, 44–45, 500). Клаузевиц ипак сматра да апсолутни рат није реално изводљив с обзиром на то да је ограничен елементима трења и политичком сврхом. У стварном рату поли-

тички мотиви не дозвољавају да насиље достигне своје крајње границе, већ га усмеравају у оквиру који су одређени политичком сврхом. Стога политика, као рационална тежња, деловањем на моралну и инструменталну тежњу спречава ескалацију рата у свој апсолутни облик.

Утицај елемената општег трења на тежње чудноватог тројства

Интензитет тежњи парадоксалног тројства подложен је променама не само услед интеракције њих самих већ и због тога што су оне подложне утицајима средине у којој се рат одвија. Овај феномен Клаузевиц објашњава кроз концепте климе рата и трења, које повезује кроз појам општег трења. Под тим појмом он подразумева све елементе средине који отежавају, односно ограничавају деловање војске у рату, утичући на физичке, когнитивне и моралне аспекте ратовања (Клаузевиц, 1951: 86).

Концепт општег трења предочава све факторе средине који стварни рат чине различитим од идеализованог рата на папиру. Клима рата обухвата околности које граде специфичну атмосферу у којој се војска ангажује. Она укључује факторе као што су опасност, неизвесност, напор и случајност. Клаузевиц наглашава да је у рату изузетно тешко добити тачне и потпуне информације о противнику, терену, па чак и о сопственим снагама. Неизвесност, стога, представља кључни елемент ратне климе, јер ствара маглу рата која онемогућава јасно схватање ситуације, што за последицу има значајан утицај на рационалност политичких и војних одлука, које су везане за политичку и инструменталну тежњу.

До умањења морала и когнитивних способности војника и војсковође може доћи услед напора, а који настаје услед деловања војске у физичком простору. То свакако може негативно утицати на ток операција. На морал и когнитивне способности утиче и страх, кога генерише стално присутна опасност. Изненадни догађаји, то јест случајности, такође могу утицати на ток битке и целокупно одвијање рата. Ове појаве обухватају грешке противника, промене временских услова или појаву неочекиваних ресурса. Случајне појаве могу имати и повољне и неповољне последице. Наиме, оно што за једну зараћену страну представља трење, за другу може бити шанса. Шанса се, у том контексту, тумачи као повољна прилика која произлази из специфичних околности ратног окружења. Стратег који препозна такве случајности и зна да их искористи, може их претворити у стратешку предност.

За разлику од концепта климе рата, Клаузевиц концептом трења указује на опипљиве физичке елементе окружења који отежавају деловање војске. То су појаве које укључују временске промене у виду дана или ноћи, промене климатских услова, попут кише, снега, ветра, сунца, физичких карактеристика терена итд. (Клаузевиц, 1951: 80–88). Све оне могу негативно или позитивно утицати на инструменталну тежњу.

Стратегија као интегрални део природе и карактера рата

Кључни концепт за објашњење дуалне природе рата несумњиво чини чудновато тројство, који, у ту сврху, Клаузевиц користи уз подршку других концепата, попут климе рата, трења, логике и граматике рата. Тешко је не приметити да је Клаузевицево објашњење природе рата доста апстрактно, што отежава његово разумевање и објашњавање. Међутим, пажљивом анализом унутрашњих и спољашњих интеракција тежњи чудноватог тројства може се добити сазнање о унутрашњој и спољашњој структури рата, његовим димензијама, те универзалним и променљивим карактеристикама рата, то јест о његовој природи и карактеру. Ова анализа такође пружа могућност детаљнијег разумевања централног места и улоге стратегије унутар дуалне природе рата. Тачније, она омогућава сазнања о томе како стратегија интегрише све елементе унутрашње и спољашње структуре рата да би ускладила политичке циљеве и војну делатност.

Полазећи од Клаузевицевог тумачења природе рата, елементи општег трења чине спољашњу структуру рата, који, у зависности од ситуације, могу имати позитиван или негативан утицај на деловање војске. С друге стране, стално присутне тежње чудноватог тројства представљају основне елементе унутрашње структуре рата. Неретко се основни елементи унутрашње структуре рата разматрају кроз оквир секундарног тројства – народ, војска и влада. То је довело до погрешног закључка неких аутора, попут Мартина ван Кревелда (Martin van Creveld) и Мери Калдор (Mary Kaldor), да је Клаузевиц развио државоцентричну теорију рата која се не може користити у објашњењу „малих ратова“ у којима учествују недржавни актери (van Creveld, 2010; Kaldor, 2005). Међутим, овакав закључак је погрешан, јер Клаузевиц никада није дефинисао основне елементе рата кроз секундарно тројство, већ кроз тежње чудноватог тројства. „Политичка, морална и инструментална тежња могу се приписати и недржавним актерима, који, као и државе, имају политичко руководство, војну организацију и становништво које, мање или више, подржава њихове политичке намере и деловање. Тако се кроз оквир Клаузевицевог тројства, сасвим оправдано, могу разматрати и недржавни актери“ (de Landmeter, 2018: 391-399).

Тежње чудноватог тројства, које чине унутрашњу структуру рата, представљају основу разумевања димензија рата. Полазећи од Клаузевицеве теорије, пре готово једног века ове димензије разрадио је Џон Ф. Фулер (J. F. C. Fuller) (Fuller, 1925: 93-173), описујући моралну, физичку и когнитивну димензију рата. Наиме, морална тежња, која се односи на област емоција у рату, недвосмислено указује на моралну димензију рата. Инструментална тежња, која је повезана са способношћу војсковође да стратешки разматра начин употребе својих снага у контексту стално присутне атмосфере трења и шанси, указује на когнитивну димензију рата. Она указује и на физичку димензију рата с обзиром на то да војсковођа користи своје снаге у физичком простору. Политичка тежња такође

указује на когнитивну димензију рата, с обзиром на то да одражава интелектуалне напоре политичког руководства у управљању ратом.

Према Клаузевицу, могло би се закључити, природу рата чине елементи како унутрашње, тако и спољашње структуре рата, али и процеси који се одвијају кроз њихове интеракције. Присуство и деловање тежњи чудноватог тројства, као и утицај елемената општег трења на њих, он види као универзално законодавство, односно нешто што је својствено сваком рату. Управо то законодавство, према његовом мишљењу, представља природу рата. Зато Клаузевиц каже да су „сви ратови ствари једне те исте врсте, и да рат, иако условљен посебним карактеристикама држава и њихових оружаних снага, мора да садржи неки општи, универзални елемент” (Клаузевиц, 1951: 511, 522). На темељу овог мишљења закључује се да природа рата обухвата све оне карактеристике које су непроменљиве и трајне, другим речима универзалне за све ратове. Тако је сваком рату својствена политичка сврха, насиље, емоције, затим повољне прилике и отежавајуће околности унутар средине одвијања рата. Поред тога, сваком рату својствен је и интелектуални напор, односно стратешко промишљање политичког и војног руководства. Стога је 'стратешко' суштинска и универзална карактеристика рата. Из тога проистиче да је стратегија интегрална компонента природе рата, чије извориште лежи у унутрашњој структури рата. Посматрано из угла димензија рата, стратегија припада когнитивној димензији у којој се улаже интелектуални напор, развијају идеје и доносе политичке и војне одлуке, док се из угла чудноватог тројства она везује за инструменталну тежњу.

Карактер сваког рата обликује резултанта процеса који се одвијају између елемената унутрашње и спољашње структуре рата. Иако стално присутне, тежње чудноватог тројства су променљиве величине, а њихов интензитет зависи како од њихове интеракције, тако и од утицаја средине у којој се рат одвија, односно од елемената трења и шанси. Тако карактер рата обухвата променљиве карактеристике како самих тежњи чудноватог тројства, тако и елемената средине у којој се рат одвија, чинећи сваки рат јединственим. Због тога Клаузевиц рат назива „правим камелеоном”, истичући да свако доба има своју врсту рата, без обзира на то што се сваки рат одвија на универзалним принципима (Клаузевиц, 1951: 55, 511).

Променљиве карактеристике које су својствене средини одвијања рата уочавају се кроз различите просторне, временске и климатске услове ратовања. Оне се такође уочавају у друштвеним и психолошким феноменима присутним унутар средине одвијања рата, као што су техничко-технолошки, политички, економски, културни и социјални. Поред тога што се сами мењају, они утичу на промену величине тежњи чудноватог тројства, а самим тим и на ток одвијања рата. Променљиве карактеристике код политичког руководства препознају се у различитим циљевима рата, код друштва у променљивим вредностима, емоцијама, што имплицира променљивост његове воље за борбом, а код војске у разноликости наоружања које користи, у борбеном моралу, доктринама и стратегијама. Стратегија, стога, не само да представља део природе рата, већ чини важан део и његовог карактера.

Концепт тројственог рата, који је Клаузевиц развио, недвосмислено указује на централно место стратегије у рату. Чудновато тројство не само да објашњава суштину рата већ и поставља основу за разумевање улоге стратегије као повезујућег механизма између различитих елемената рата. С обзиром на такву улогу, место стратегије у рату представља универзално законодавство, чинећи је неизбежним делом природе рата, односно његовом универзалном карактеристиком. Према Клаузевицу, циљеве рата одређује политика, док их војска остварује применом силе. Стратегија, према њему, треба да претвори политичке намере у изводљиве војне планове, осигуравајући усклађеност између онога што је пожељно и онога што је могуће. Као средство које обезбеђује хармонију између емоција народа, војне снаге и политичких циљева, стратегија осигурава да те величине делују у координацији и синхронизацији. Другим речима, стратегија представља механизам који усклађује или балансира тежње чудноватог тројства у контексту утицаја елемената средине одвијања рата на њихову величину. Сврха усклађивања тежњи налази се у постизању ефективности и оптималности начина примене оружане силе. Како се величине тежњи чудноватог тројства и елемената средине одвијања рата мењају, тако се мења и сам карактер рата, чинећи стратегију променљивом величином и делом карактера рата.

Закључак

Разумевање Клаузевицевих идеја у делу *О рату* несумњиво отежава његов апстрактан и филозофски стил писања, обогаћен метафорама и аналогијама преузетим из различитих научних теорија, попут граматике, логике или центра гравитације. Додатну сложеност у интерпретацији његових мисли стварају и не-систематичност, као и недовршеност самог дела. Осим тога, ограничена научна достигнућа времена у коме је стварао своју теорију онемогућила су Клаузевицу да законе рата објасни у ширем контексту сложених друштвених и политичких процеса. Управо су то разлози због којих се његова теоријска мисао и данас налази на удару бројних критика. Ипак, пажљивим ишчитавањем редова Клаузевицевог утицајног дела могуће је уочити да његова теорија поседује универзалну вредност. Концептом дуалне природе рата Клаузевиц је предочио законне структуре и веза у рату, указујући на његове стално присутне елементе и њихове интерактивне односе, како између себе, тако и са средином одвијања рата. Управо кроз анализу тих елемената и њихових интеракција он је указао да је стратегија саставни део природе рата, односно његова суштинска и универзална карактеристика. Посматрана на тај начин, стратегија представља стално присутан механизам који усклађује или балансира тежње чудноватог тројства у контексту утицаја елемената средине одвијања рата на њихову величину. Сврха тог усклађивања налази се у постизању ефективности и оптималности начина примене оружане силе. Како се величина тежњи мења услед утицаја средине одвијања рата, тако се мења и сама стратегија. Зато, поред тога што чини неодвојиви део природе рата, стратегија уједно чини и део његовог карактера.

Литература

- [1] Aron, R. (2022). *Clausewitz: Philosopher of War*. Routledge Revivals, Routledge: Taylor & Francis.
- [2] Bassford, C. (2007), The Primacy of Policy and the Trinity in Clausewitz's Mature Thought. in: Strachan, H. & Herberg-Rothe, A. (eds.), *Clausewitz in the Twenty-First Century*. Oxford University Press.
- [3] Clausewitz, C. (1976). *On War* (Howard, M. Paret, P. edited and trans.). Princeton University Press. ISBN 0-691-01854-5.
- [4] Cole, B. (2020). *Clausewitz's Wondrous Yet Paradoxical Trinity: The Nature of War as a Complex Adaptive System*. Joint Force Quarterly, 96.
- [5] Cu, S. (2016). *Умеће ратовања*. Intermedia.
- [6] De Landmeter, E. (2018). The Relevance of Clausewitz's On War to Today's Conflicts, *Militaire Spectator*, 187(7/8). 391-399.
- [7] Echevarria, A. (2003). *Globalization and the Nature of War*. Strategic Studies Institute. ISBN 1-58487-118-0.
- [8] Echevarria, A. (2007). *Clausewitz and Contemporary War*. Oxford University Press. ISBN 9780191716171.
- [9] Echevarria, A. (2009), Clausewitz: Philosopher of War or Military Scientist?. *Army History*, 70, 22-25.
- [10] Echevarria, A. (2011). Reconsidering War's Logic and Grammar. *Infinity Journal*, Special Edition, 1(2), 4-7.
- [11] Fuller, J. F. C. (1925). *The Foundations of the Science of War*, Hutchinson & Co. Ltd.
- [12] Gray, C. S. (2007). *War, Peace and International Relations: An Introduction to The Strategic History*. Routledge.
- [13] Kaldor, M. (2005). *Novi stari ratovi – Organizovano nasilje u globalizovanoj eri*, Beogradski put.
- [14] Клаузевиц. (1951). *О Раму*. Књига прва. Војно дело.
- [15] Lind, W. S., Nightengale, K., Schmitt, J. F., Sutton J. W. & Wilson, G. I. (1989). The Changing Face of War: Into the Fourth Generation. *Marine Corps Gazette*, October.
- [16] Van Kreveld, M. (2010), *Transformacija rata*. JP Službeni glasnik, Fakultet bezbednosti.
- [17] Villacres, E. J. & Bassford, C. (1995). Reclaiming the Clausewitzian Trinity. *Parameters*, Autumn. 9-19.
- [18] Врачар, М. (2017). Разматрање адекватног теоријско-епистемолошког приступа у истраживању феномена хибридног ратовања. *Војно дело*. Год. LXIX, Бр. 7. 292–307. <https://doi.org/10.5937/vojdelo1707292V>.
- [19] Waldman, T. (2009). *War, Clausewitz, and the Trinity*. Doctoral Dissertation, University of Warwick.
- [20] Waldman, T. (2012). Clausewitz and the Study of War. *Defence Studies*, 12(3), 345-374.

Резиме

Значај Клаузевицеве теоријске мисли садржана је у томе што се темељи на законима рата. Његово дело О рату, написано почетком 19. века, сматра се правом феноменологијом рата, теоријском студијом насталом применом већ развијених научних метода. Применом систематске анализе рата Клаузевиц је дошао до спознаје научних закона који омогућавају разумевање његове природе. Међутим, важно је разумети, трагање за спознајом закона рата за Клаузевица није био циљ сам по себи. Они су му послужили као научно-теоријска основа на којој је изградио своју стратешку мисао. Тиме је направио револуционарни отклон од својих претходника и савременика који су стратегију разматрали кроз аритметичку и геометријску концептуализацију. Управо тај отклон чини „Клаузевицеву стратешку мисао класичном, а њега суштински другачијим теоретичарем од других“. Зато његово дело О рату многи аутори сматрају теоријским оквиром погодним за разумевање свих стратешких феномена, све до данашњих дана.

Клаузевицево разумевање природе рата заснива се на комплексној и вишеслојној концептуализацији. Наиме, он анализира природу рата кроз различите концепте, као што су чудновато тројство, клима рата, трење, логика и граматика рата итд. Међутим, кључно место из кога произилази сво његово разумевање природе рата налази се у концепту чудноватог тројства. Овај концепт, који повезује све његове идеје о рату и стратегији у једну смислену целину, назива се апотеозом Клаузевицевог теоретисања. Концепт се заснива на Клаузевицевом уверењу да рат покрећу и обликују три доминантне тежње: мржња и непријатељство, игра вероватноће и шансе, као и тежња субординације рата политичкој сврси. Прва тежња тумачи се као морална, јер је везана за страсти које владају у народу, то јест друштву, и које чине потпору за вођење рата у виду подршке политичком руководству. Друга тежња тумачи се као инструментална, јер се везује за војску, њена средства, као и за промишљање стратега о начину примене тих средства у контексту повољних и неповољних прилика средине одвијања рата. Трећа тежња се тумачи као политичка, јер се везује за политички разлог вођења рата, који дефинише политичко руководство.

Према Клаузевицу, природу рата чини стално присуство тежњи чудноватог тројства, као и стално присуство елемената трења и шанси унутар средине одвијања рата. Како се стратегија везује за инструменталну тежњу тројства, онда се она сматра универзалном карактеристиком рата, то јест делом његове природе. У процесу одвијања ратног сукоба задатак стратега је да усклади инструменталну тежњу како са остале две тежње чудноватог тројства, моралном и политичком, тако и са елементима средине одвијања рата, то јест трењем и повољним приликама. Како се величина тежњи мења услед утицаја елемената средине одвијања рата, тако се мења и сама стратегија. Стога, стратегија, поред тога што представља део природе рата, она је уједно и део његовог карактера.

Кључне речи: *Клаузевиц, рат, стратегија, природа рата, карактер рата.*

© 2025 Аутор. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodeo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

